

***Mens rea*, czyli problematyka strony podmiotowej czynu zabronionego w irlandzkim prawie karnym**

IZABELA JANKOWSKA-PROCHOT*

STRESZCZENIE

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie irlandzkiej instytucji karnoprawnej *mens rea*. Główną część artykułu stanowią rozważania nad charakterem prawnym zamiaru bezpośredniego (ang. *direct intent*), ewentualnego (ang. *oblique intent*), lekkomyślności subiektywnej (ang. *subjective recklessness*) i obiektywnej (ang. *objective recklessness*), niedbalstwa (ang. *negligence*), wiedzy (ang. *knowledge*) oraz wiary (ang. *belief*). Dodatkowo autorka przeanalizowała irlandzką i brytyjską linię orzeczniczą oraz różne modele sytuacyjne, woli i intencji sprawcy do popełnienia przestępstwa.

Słowa kluczowe: *Mens rea*, zamiar bezpośredni, zamiar ewentualny, lekkomyślność, niedbalstwo

I. WPROWADZENIE

Problematyka strony podmiotowej czynu zabronionego ma w teorii i praktyce prawa karnego istotne znaczenie. Uwzględniać ją muszą każdy artykuł czy też monografia, których przedmiot stanowi przestępna czynność sprawcza. Przedmiotem niniejszego opracowania jest konstrukcja jej irlandzkiego odpowiednika, czyli *mens rea*. Odniesienie do polskich regulacji karnoprawnych w tym zakresie ma w ramach poniższych rozważań znaczenie jedynie subsydiujące.

* Dr Izabela Jankowska-Prochot, wykładowca na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i w Wyższej Szkole Bankowej w Warszawie oraz pracownik Komendy Głównej Policji w Warszawie.

Podstawowym wykorzystywanym w niniejszej pracy narzędziem badawczym jest metoda kondensacji informacji normatywnych zakodowanych zarówno w irlandzkich ustawach karnych, jak i orzecznictwie. Mimo wielu różnic występujących w prawie kontynentalnym i anglosaskim unormowania dotyczące subiektywnych komponentów w postaci decyzji woli sprawcy wydają się zbieżne.

II. DEFINICJA LEGALNA *MENS REA* ORAZ ODSZTĘPSTWA OD ZASADY

Termin *mens rea*, określane także mianem winnego umysłu (ang. *guilty mind*), to tzw. mentalny element przestępstwa¹. Stanowi on odpowiednik polskiej strony podmiotowej czynu zabronionego i analogicznie jak w naszym kraju może przyjąć formę zamiaru bezpośredniego (ang. *intention*) i ewentualnego (ang. *oblique intent*), lekkomyślności (ang. *recklessness*) lub zaniedbania (ang. *negligence*). Przykładem ostatniej postaci *mens rea*, niemającym dokładnego odzwierciedlenia w polskim systemie normatywnym, są wiedza (ang. *knowledge*) lub wiara (ang. *belief*).

Obowiązująca w prawie irlandzkim zasada, iż nie stosuje się prawa karnego wobec osoby, która działała bez uprzedniej woli i intencji popełnienia przestępstwa, jest konsekwencją recypowania na rodzimy grunt angielskiej reguły prawnej, potocznie określanej „zdolnością do przypisania winy” (ang. *nonattive preposition*)². Zgodnie z nią kryminalizowanie działań sprawcy mimo braku związku psychicznego z czynem pozostaje w sprzeczności z zasadą *nullum crimen sine culpa*.

Od zasady tej istnieją odstępstwa. Pierwszym typem przestępstw, niewymagającym udowodnienia mentalnej winy (ang. *proof of guilty mind*), są te, które zostały popełnione w warunkach odpowiedzialności ścisłej (ang. *strict liability*). Drugim z kolei są czyny, których sprawca dopuścił się w warunkach odpowiedzialności pełnej (ang. *absolute liability*). Spostrzeżenia z praktyki eksperckiej dowodzą, że terminy te niekiedy używane są zamiennie, choć nie są identyczne³. Ich względne podobieństwo merytoryczne dotyczy jednak faktu, że czyny te zaliczają się do wykroczeń porządkowych (ang. *regulatory offence*) i nieznacznych przestępstw (ang. *minor offences*) oraz koncentrują na zachowaniach uznanych za ryzykowne lub do których należy zniechęcać⁴. Zarówno jedno, jak i drugie mogą

¹ W irlandzkiej literaturze naukowej rzadko jednak używa się angielskiego określenia, poprzestając zazwyczaj na posługiwaniu się terminem łacińskim.

² Zob. L. Campell, S. Kilcommmins, C. O’Sullivan, *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, Dublin 2010, s. 220.

³ Taka wykładnia została też przyjęta przez Najwyższy Sąd Kanady (ang. *Supreme Court of Canada*) w sprawie *R. v. City of Sault Ste Marie* [1978] 2 S.C. R 1229, w której stwierdzono, że winny mieć one charakter odrębny.

⁴ Więcej na temat podziału irlandzkich przestępstw zob. I. Jankowska-Prochot, *Definicja przestępstwa i jego klasyfikacja w polskim oraz irlandzkim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 10, s. 30-37.

ponadto skutkować wyrokiem skazującym i to niezależnie od tego, czy oskarżony ponosi winę w rozumieniu karnoprawnym, czy też jej nie ponosi. Innymi słowy, stan psychiczny sprawcy, który popełnił czyn zabroniony w warunkach odpowiedzialności pełnej i ścisłej, nie ma znaczenia i nie wyłącza bezprawności czynu.

Pierwszy wyróżniony rodzaj odpowiedzialności, określane także mianem „odpowiedzialności na zasadzie ryzyka”, obowiązuje zarówno w irlandzkim prawie karnym, jak i cywilnym⁵. Zachowanie się sprawcy przestępstwa może przybierać różne formy. Zazwyczaj jednak są one związane ze stworzeniem zagrożenia w ruchu drogowym na skutek znacznego przekroczenia dopuszczalnej prędkości, odbywania stosunku seksualnego z osobą małoletnią czy też eksploatacji niebezpiecznych dla otoczenia substancji. W pierwszym przypadku nie bada się, czy oskarżony wiedział, że przekroczył prędkość, i jakie było jego psychiczne nastawienie do tego faktu. Na prokuratorze spoczywa jedynie obowiązek udowodnienia, że do takiej sytuacji doszło⁶. W drugim wypadku czynność seksualna z osobą w tzw. wieku ochronnym, nawet za jej zgodą, również jest objęta penalizacją. Okolicznością usprawiedliwiającą nie może być też fakt, że sprawca nie wiedział, ile ofiara ma naprawdę lat⁷. W trzecim z kolei wypadku osoba dokonująca eksploatacji niebezpiecznych dla otoczenia substancji ponosi odpowiedzialność karną za szkody wynikłe na skutek ich wydostania się (ang. *escape*) z miejsca przechowywania. Odpowiedzialność ta ma miejsce także wtedy, gdy sprawca nie dopuścił się lekkomyślności (ang. *recklessness*) czy zaniedbania (ang. *negligence*)⁸. Warunkiem karalności jest to, aby substancje te wydostały się spod władztwa osoby odpowiedzialnej i by były one przechowywane w sposób niezgodny z naturą⁹. Do taksatywnego katalogu odstępstw od zasady odpowiedzialności ścisłej zaliczają się: zawinione

⁵ W Polsce znajduje ona zastosowanie jedynie na gruncie kodeksu cywilnego. Zob. też D. Prendergast, *The Constitutionality of Strict Liability in Criminal Law*, Dublin University Law Journal 2011, s. 285.

⁶ Zob. *The People (AG) v. Quinlon*, [w:] R. Pierre, *Road Traffic Law in the Republic of Ireland*, Dublin 1989, s. 157.

⁷ Zob. *C.C. -v- Ireland & Ors.*, [2005] IESC48 (2005).

⁸ Warto w tym miejscu podkreślić, że katalog niebezpiecznych substancji nie ma charakteru enumeratywnego i obejmuje wszystkie te, które zdolne są wyrządzić jakiegokolwiek szkody. Założenia te dobrze obrazuje wyrok w sprawie *Rylands v. Fletcher*. Dotyczył on sytuacji, w której woda gromadzona do zasilenia młyna wydostała się ze zbiornika i zalała sąsiednie pola. Mimo braku winy właściciel poniósł sankcje karne. Zdaniem sądu działał on bowiem w warunkach odpowiedzialności ryzyka, a nie winy. Zob. *Rylands v. Fletcher* (1868) LR 3 HL 330.

⁹ W doktrynie często przytacza się przykład rozpalonego w kominku ognia i ewentualnego wydostania się zeń iskry, która wywołałaby pożar. W opinii irlandzkiej jurysprudencji w sytuacji tej nie miałyby zastosowania odpowiedzialności ścisła, gdyż taki sposób korzystania z ognia można uznać za naturalny. Domniemuje się też, że zapewne inna byłaby kwalifikacja prawna w sprawie *Rylands v. Fletcher*, gdyby przechowywana przez właściciela woda miała służyć do użytku domowego, a nie zasilenia młyna. Wspomina o tym C. Hanly, *An Introduction to Irish Criminal Law*, Dublin 2014, s. 135.

działanie pokrzywdzonego, nastąpienie szkody na skutek siły wyższej (ang. *Act of God*) lub z winy osoby trzeciej, za którą oskarżony nie ponosi odpowiedzialności (ang. *Act of the Third Party*) oraz zgoda powoda (ang. *Consent of the Plaintiff*).

Odpowiedzialność pełna natomiast zbliżona jest do obowiązującej w prawie kontynentalnym odpowiedzialności deliktowej (łac. *ex delictio*). Od odpowiedzialności ścisłej odróżnia ją przede wszystkim to, że w jej przypadku nie jest możliwa obrona przez powołanie się na błąd co do faktu. Obejmuje ona działania, które niosą ze sobą realne ryzyko dla życia i zdrowia lub też wynikają z popełnienia czynu zabronionego. Innymi słowy, wymaga ona, aby zdarzenie szkodzące było bezprawne lub niebezpieczne. Bez znaczenia jest natomiast zamiar sprawcy. Nie istnieje także konieczność udowodnienia jego lekkomyślności czy też zaniedbania. Do czynów z tej kategorii często zalicza się m.in. posiadanie bez zezwolenia niebezpiecznych zwierząt.

III. ODMIANY POSTACI *MENS REA* I STRONY PODMIOTOWEJ

Pierwszym komponentem *mens rea* jest zamiar. W obowiązującym stanie prawnym jego definicja została w syntetyczny sposób określona w sekcji 4(2) ustawy o sądownictwie karnym z 1964 r. (ang. *Criminal Justice Act 1964*). Zgodnie z jej brzmieniem domniemuje się, że sprawca działał z zamiarem popełnienia czynu zabronionego wówczas, gdy „planował naturalne i prawdopodobne konsekwencje swojego zachowania. To założenie może jednak zostać obalone” (*presumed to have intended the natural and probable consequences of his conduct; but this presumption may be rebutted*)¹⁰. Tym samym pod pojęciem zamiaru należy rozumieć świadomy cel lub cele, do osiągnięcia którego lub których zmierza oskarżony. W praktyce orzeczniczej z kolei pojawia się pogląd, w myśl którego „(...) udowodnienie zamiaru to wykazanie, że sprawca działał w celu wyrządzenia szkody (...). Innymi słowy zamierzał zrobić to, co zrobił”¹¹.

Istotny błąd, popełniany zresztą nie tylko w praktyce, lecz także w teorii prawa karnego, polega na utożsamianiu zamiaru z motywem (ang. *motive*) lub pragnieniem osiągnięcia określonych rezultatów (ang. *desire to achieve a particular results*). Jest to podejście błędne, zaciera bowiem różnice między przyczyną, dla

¹⁰ Number 5 of 1964. Warto przy tym wspomnieć, że w sprawie *DPP v. McBride* Karny Sąd Apelacyjny (ang. Criminal Court Appeal) stwierdził, że „(...) domniemanie intencji nie ma wpływu na domniemanie niewinności i tylko one może zostać obalone”. Cyt. za: *DPP v. McBride (1997) I.L.R.M.233*

¹¹ Cyt. za: P. Charleton, P.A. McDermott, M. Bolger, *Criminal Law*, Dublin 1999, s. 67. Na marginesie warto wspomnieć, że ciekawie definicję tę ujmuje brytyjska jurysprudencja. Jej zdaniem zamiar ma miejsce wówczas gdy „(...) sprawca świadomie dąży do osiągnięcia rezultatu lub kiedy godzi się, że określone działanie czy też zaniechanie owy skutek przyniesie, mimo iż nie działa on w tym celu”. Cyt. za: *ibidem*.

której sprawca podejmuje działania, a jego stosunkiem psychicznym do realizowanego czynu. Brak motywu czy też zgodności skutków z pierwotnymi oczekiwaniami nie jest ponadto tożsamy z tym, że sprawca nie popełnił czynu przestępnego. *In alia verba* zakres pojęciowy zamiaru na gruncie irlandzkiego prawa karnego ma autonomiczny charakter i nie może być utożsamiany z potocznie rozumianym zamierzeniem¹².

Pogląd ten znajduje szersze odzwierciedlenie w orzecznictwie irlandzkich sądów okręgowych i apelacyjnych. I tak dla przykładu w wyroku w sprawie *DPP v. Hull, unreported*, Karny Sąd Apelacyjny uznał, że po stwierdzeniu zrealizowania przez sprawcę znamion przedmiotowych czynu zabronionego (łac. *actus rea*) konieczne jest dowiedzenie zamiaru. Proces ten powinien być przeprowadzony przez ławę przysięgłych (ang. *jury*) w sposób dwuetapowy. Podczas pierwszego etapu niezbędne jest ustalenie naturalnych i prawdopodobnych konsekwencji czynu, które oskarżony wywołał lub mógł wywołać. Na tej podstawie rozstrzygane jest, czy działał on w zamiarze osiągnięcia określonego rezultatu. W wypadku gdy odpowiedź na to pytanie jest przecząca, konieczne staje się wdrożenie drugiego etapu, polegające na podjęciu decyzji, czy twierdzenia dotyczące zamiaru zostały obalone i czy kierunek procesu jest właściwy. Jeśli bowiem zamiar jest częścią przestępstwa, to musi być dowiedziony ponad wszelką wątpliwość (ang. *must be proved beyond a reasonable doubt*).

Analogicznie zatem jak w Polsce, oceny nastawienia sprawcy, jakim jest zamiar, dokonuje się na podstawie zaistniałych elementów psychicznych, poddających się weryfikacji w postępowaniu dowodowym. Nie jest przecież możliwe wniknięcie w psychikę sprawcy. Jego nastawienie do własnego zachowania i wywołanych konsekwencji oceniane są *ex post*. Innymi słowy, w przypadku gdy sprawca nie wyraził swego zamiaru wprost, zarówno o nim, jak i o jego postaci wnioskuje się na podstawie tzw. uzewnętrznionych przejawów zachowania się, które co oczywiste, są uzależnione od rodzaju znamion wzorca ustawowego, które naruszył¹³.

Obowiązek kumulatywnej kwalifikacji prawnej zachowania sprawcy powoduje, że w ramach charakteryzowanego pojęcia wyodrębnia się zamiar bezpośredni (ang. *direct intent*) oraz ewentualny (ang. *oblique intent*). Ten pierwszy ma miejsce

¹² Wspomina o tym G. Coffey, *Comment Codifying the Meaning of „Intention” in the Criminal Law*, „The Journal of Criminal Law” (2009) 73 ICL 394.

¹³ Zob. wyrok SA w Białymstoku z 6.12.2012 r., II Aka 210/12, Lex nr 1246605. Taka wykładnia została także przyjęta przez Sąd Apelacyjny w Katowicach, który stwierdził, że zamiar „(...) wymaga niespornego udowodnienia i nie może ograniczać się jedynie do domniemań bądź stawiania uprawdopodobnionych, lecz nie udowodnionych bezspornie tez”. Zob. szerzej: wyrok SA w Katowicach z 20.11.2015 r., II Aka 405/15, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach”, Biuletyn 2016, nr 2, s. 1.

wtedy, gdy oskarżony chciał doprowadzić do konkretnych rezultatów i podjął celowe działanie, by je osiągnąć. Ten drugi z kolei jest mniej precyzyjny, albowiem sprowadza się do tego, jaki wynik swojego postępowania założył oskarżony. Jego działania są celowe, ale skutki inne niż zamierzone. Z tego powodu, różnicując obie postacie zamiaru, konieczne jest odniesienie się do jego strony intelektualnej oraz wolitywnej. Pierwsza sprowadza się do wyobrażenia przez sprawcę pożądanego dla niego sytuacji, która stanowić ma rezultat jego zachowania. Druga natomiast do tego, że sprawca decyduje się go zrealizować.

Tak samo zatem jak w Polsce, zamiar bezpośredni charakteryzuje się „chęcią” popełnienia czynu zabronionego, natomiast zamiar ewentualny – „godzeniem się” na jego realizację. Dla porządku warto dodać, że w polskiej teorii prawa karnego i w praktyce wymiaru sprawiedliwości w ramach zamiaru bezpośredniego wyróżnia się dodatkowo również zamiar bezpośredni nagły (łac. *dolus directus repentinus*), zamiar bezpośredni przemyślany (łac. *dolus directus praemeditatus*) oraz zamiar niby-ewentualny (łac. *dolus quasi-eventualis*). Rudymentarna różnica między dwoma pierwszymi dotyczy czasu (czy też szybkości), w jakim powstaje¹⁴. Charakterystyczną cechą trzeciego z nich jest natomiast brak pewności sprawcy co do jednego ze znamion czynu, przy jednoczesnej potencjalnej zgodzie na „rzeczywiste wypełnienie znamion strony przedmiotowej”¹⁵. *Eo ipso*, wątpliwości dotyczące wystąpienia jednego ze znamion są tożsame z wątpliwościami co do całości znamion czynu zabronionego¹⁶.

Co ciekawe i znamienne, w obu państwach zakres pojęciowy „woli” wykracza poza leksykalne znacznie i obejmuje także takie sytuacje, w których „(...) sprawca zdaje sobie sprawę z nieuchronności pewnych skutków, nawet jeśli mu na nich nie zależy”¹⁷. L. Gardocki przytacza w tym wypadku przykład zamachowca, który w celu zniszczenia znajdujących się tam dokumentów chce wysadzić gmach urzędu w powietrze. Eksplozja materiału wybuchowego jest jednak tak silna, że wyklucza możliwość przeżycia przebywających w nim ludzi. Z kolei irlandzki sędzia P.M. Charleton przedstawia *casus*, w którym lecący samolotem zamachowiec zamierza wysadzić go w powietrze po to, by zniszczyć jedną ze znajdujących się na pokładzie walizek. Tyle tylko, że z uwagi na okoliczności wydarzenia niemożliwe jest, by ktokolwiek przeżył ten wypadek. Innymi słowy, przy rozstrzygnięciu typu

¹⁴ Zob. też K. Daszkiewicz, *Zamiar nagły (dolus repentinus) w polskim prawie karnym*, „Palestra” 1968, nr 12/4 (124), *passim*.

¹⁵ Cyt. za: M. Nawrocki, *Przestępstwa kierunkowe a zamiar niby-ewentualny*, „Prokuratura i Prawo” 2012, z. 2, s. 48.

¹⁶ Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2018, s. 87.

¹⁷ Cyt. za: *Ibidem*.

mens rea czy też strony podmiotowej czynu zabronionego przyjmuje się zasadę, że w im większym stopniu kwestionowane zachowanie prowadzi do określonych konsekwencji, w tym większym stopniu dostrzegalny jest zamiar bezpośredni. Rozstrzygać to jednak zawsze należy *in concreto*¹⁸.

Warto w tym miejscu podkreślić, że niebagatelne znaczenie dla kształtowania się irlandzkiego algorytmu rozstrzygającego, jakim zamiarem kierował się sprawca, są wyroki brytyjskich sądów¹⁹. Jeden z nich zapadł w sprawie *Hyam v. DPP*. Oskarżony wlał do domu mieszkalnego przez skrzynkę pocztową ok. pół galona benzyny, a następnie wrzucił do środka płonąca gazetę. W następstwie tych działań doszło do pożaru i śmierci dwojga śpiących tam dzieci. Rzekomym motywem, którym kierował się sprawca, była nie tyle chęć zabicia kogokolwiek, co przestraszenie właściciela domu. Sędziowie Izby Lordów nie dali wiary tym tłumaczeniom. Sprawcę skazali za celowe podpalenie domu, w wyniku którego doszło do śmierci dwóch osób. W uzasadnieniu pojawił się argument, że choć oskarżony nie miał pewności, czy ktokolwiek był obecny w domu w czasie podpalenia, to jednak podjął działania mogące skutkować ciężkimi uszkodzeniami ciała lub śmiercią. Dla sądu było oczywiste, że podpalenie mieszkania we wczesnych godzinach porannych, gdy bardzo prawdopodobne jest to, że jego domownicy jeszcze śpią, jest wystarczające do wykazania bezpośredniego zamiaru przestępnego²⁰.

Analogiczne przekonanie znalazło wyraz w wyroku w sprawie *T v. Woolin*. Oskarżonym w niej był ojciec trzymiesięcznego dziecka, który rzucił nim o podłogę w złości na to, że niemowlę nie przestaje płakać. Dziecko w wyniku poważnych złamań czaszki i twarzoczaszki zmarło. Sędziowie Izby Lordów orzekli, że choć sprawca nie zamierzał spowodować śmierci dziecka, to jednak musiał przewidywać, że istnieje ogromne ryzyko (ang. *substantial risk*), że jego działania spowodują

¹⁸ Zob. wyrok w sprawie *Clifford v. DPP* (2088) IEHC 322 oraz wyrok SA w Gdańsku z 18.04.2013 r., II Aka 92/13, Lex nr 1314694.

¹⁹ Na kanwie tych rozważań wspomnieć należy, że na skutek zaszczości historycznych oraz wieloaspektowych tendencji integracyjnych między Irlandią a Wielką Brytanią obowiązujące w obu państwach prawo jest mocno zunifikowane. Proces recepcji brytyjskiego prawa na Szmaragdowej Wyspie rozpoczął się w 1800 r., kiedy to doszło do powstania unii irlandzko-brytyjskiej. W latach późniejszych, po ustaniu wzajemnych animozji i wstąpieniu Irlandii do EWG, implementacja brytyjskich przepisów pogłębiała się w sposób samorzutny, a zarazem bezwiedny w drodze praktyki prawnej sądów i społeczeństwa. Współcześnie zapożyczone wzory brytyjskie zostały już głęboko zaadaptowane i występują jako własne instytucje prawne. W rezultacie najwyższy organ jurydyczny w kraju, tj. Komisja Reform Prawa (ang. Law Reform Commission), tymczasowo zalecił przyjęcie formuł zawartych w wybranych orzeczeniach do irlandzkiego prawa. Zob. szerzej I. Jankowska-Prochot, *Współczesna konwergencja karnoprawna w zakresie przestępczości przeciwko wiarygodności dokumentów na przykładzie Irlandii i Wielkiej Brytanii*, Częstochowa 2017, s. 90. Por. też Law Reform Commission, *Consultation Paper on Homicide: The Mental Element in Murder*, (LRC – CP 17 – 2001), *passim*.

²⁰ Zob. *Hyam v. DPP* (1974) 2 AllE.R.41.

śmierć lub poważny uszczerbek na zdrowiu. To z kolei przesądziło o skazaniu sprawcy za zabójstwo w zamiarze bezpośrednim²¹.

Potwierdzenie tej tezy można znaleźć także w sprawie *DPP Douglas and Hayes* dotyczącej dwóch strzelających do siebie mężczyzn, z których jeden został śmiertelnie raniony. W uzasadnieniu wyroku skazującego sędzieja Izby Lordów McWilliam stwierdził, że w okolicznościach każdej sprawy konieczne jest rozstrzygnięcie, czy śmierć ofiary była naturalnym i prawdopodobnym następstwem działań oskarżonego. W dalszej kolejności zaś niezbędne jest ustalenie, czy konsekwencje postępowania były do przewidzenia przez przeciętnie rozsądną osobę. Jeżeli na podstawie tych okoliczności organ procesowy nie rozstrzygnie ponad wszelką wątpliwość, że oskarżony działał z zamiarem popełnienia czynu zabronionego, to należy stwierdzić, że znamiona *mens rea*, które były objęte świadomością sprawcy, nie zostały wypełnione. Nie zamyka to jednak drogi do udowodnienia, że zrealizował on znamiona jednej z dwóch pozostałych jego odmian, tj. lekkomyślności lub niedbalstwa²².

Sytuację tę obrazuje wyrok *R. v. Nedrick*, w którym mimo bardzo podobnego stanu faktycznego jak w sprawie *Hyam v. DPP*, sąd zdecydował się na inną kwalifikację prawną. W tym wypadku także doszło do tragicznej śmierci dziecka. Zmarło one w wyniku podpalenia domu przez oskarżonego, który umieścił pod wiszącą na drzwiach wejściowych skrzynką na listy butelkę z benzyną (ang. *petrol bomb*). Następnie ją podpalił. W trakcie rozprawy twierdził, że jego celem nie było zabójstwo kogokolwiek, lecz nastraszenie właścicielki domu, a zarazem matki tragicznie zmarłego dziecka. Sędzia Lord C.J. Lane sformułował dwa modelowe pytania dotyczące naturalnych i prawdopodobnych konsekwencji określonego działania oraz zamierzeń oskarżanego w tym względzie. Z uwagi, że odpowiedź na drugie z nich było przeczące, sprawca został skazany za nieumyślne spowodowanie śmierci²³. Taki wyrok to jednak wyjątek, albowiem zgodnie z przyjętą linią orzeczniczą nawet jeżeli sprawca nie miał absolutnej pewności, że działając w określony sposób wywołała dany rezultat, to jednak swoim zamiarem „chcienia” obejmował w dużej mierze skutek swojego zachowania.

Jak już było powiedziane, zamiar ewentualny jest definiowany przez irlandzką judykaturę i doktrynę jako odrębny od zamiaru bezpośredniego typ procesów psychicznych sprawcy. Zdaniem irlandzkiej Komisji Reform Prawa jego zakres definicyjny jest szerszy i polega on na tym, że przestępny charakter czynu czy też jego rezultat nie są przez sprawcę czynu zamierzone lub nawet pożądane, są one

²¹ Zob. *T. Woolin* (1999) 1. A.C. 82.

²² Zob. *DPP Douglas and Hayes* (1985) I.L.R.M.25.

²³ Zob. *R. v. Nedrick* (1986) 3 All E.R. 1.

tylko możliwe, jako towarzyszące czynowi zmierzającemu do innego celu²⁴. Tak zatem jak w Polsce, zamiar ten nie ma charakteru autonomicznego, lecz występuje obok innego, zamierzonego działania.

Dla zobrazowania powyższego często przedstawia się stan faktyczny w sprawie *DPP v. Murray*²⁵. Marie i Noel Murray byli małżeństwem, które wspólnie dokonało zbrojnego napadu na bank. Podczas próby ucieczki w pościg za nimi udał się przypadkowy mężczyzna, który był świadkiem zdarzenia. Następnie zatrzymał samochód, którym poruszała się para. Gdy podjął próbę pojmania nieuzbrojonego już włamywacza, jego żona zastrzeliła go. Potem okazało się, że zabitym był Michael Reynolds, funkcjonariusz Garda Síochána, który w czasie wolnym od służby postanowił zatrzymać sprawców. Z racji zatrudnienia ofiary para została skazana za napad na bank oraz napasć na policjanta ze skutkiem śmiertelnym (ang. *capital murder*) i skazana na karę śmierci²⁶. Taka wykładnia została jednak odrzucona przez Sąd Najwyższy (ang. *Supreme Court*), który w uchwale z 7 listopada 1976 r. stwierdził, że z uwagi na fakt że mężczyzna nie miał na sobie munduru, a celem pary było „jedynie” obrabowanie banku, nie można ich pociągnąć do odpowiedzialności za zabójstwo umyślne policjanta. Na podstawie analizy stanu faktycznego uznano więc, iż nie zostały wyczerpane znamiona pierwszej z odmian *mens rea*, mimo że sprawcy mogli przewidzieć wystąpienie pewnych okoliczności odpowiadających znamionom strony przedmiotowej (łac. *actus rea*). Ostatecznie sędzia Walsh unieważnił wyroki skazujące i zastąpił je karą dożywotniego pozbawienia wolności (ang. *life sentences*).

Znamiona *mens rea* czynu zabronionego obejmują także lekkomyślność (ang. *recklessness*). W doktrynie irlandzkiej, podobnie jak w Polsce, dominuje pogląd, że opisywany stosunek psychiczny sprawcy do realizowanego przezeń czynu sytuuje się pomiędzy zamiarem ewentualnym a zaniedbaniem. Aktualna w obu krajach pozostaje także opinia, że w sferze intelektualnej zamiar ewentualny w zasadzie w żaden sposób nie różni się od lekkomyślności. Można zatem przyjąć, że pojęcia te w krajowym i irlandzkim prawie pełnią zbieżne funkcje, a ich zakres podmiotowy jest zasadniczo tożsamy. Oprócz wymienionych podobieństw można zaobserwować także różnice. Dotyczą one wyodrębnienia w irlandzkim prawie karnym dwóch odmian lekkomyślności. Przy rozstrzygnięciu, której z nich dopuścił się sprawca, organ procesowy weryfikuje, czy z istnienia oczywistego ryzyka (ang. *obvious risk*) sprawca zdawał sobie sprawę, czy też nie.

²⁴ Zob. The Law Reform Commission, *Consultation Paper on Homicide...* (b.n.s).

²⁵ Zob. *DPP v. Murray* (SC 1977).

²⁶ Zob. section 1 *Criminal Justice Act* 1964.

Pierwsza z nich określana jest mianem lekkomyślności subiektywnej (ang. *subjective recklessness*). Zachodzi ona wówczas, gdy sprawca naruszył regułę ostrożności lub gdy żywił przekonanie o możliwości popełnienia czynu zabronionego, choć nie zamierzał się go dopuszczać i uważał (bezpodstawnie), że uda mu się go uniknąć.

Ilustracją takiego przekonania może być wyrok w sprawie *R. v. Hancock and Shankland*. Dotyczyła ona dwóch mężczyzn, którzy zrzucili betonową płytę z mostu, zabijając przejeżdżającego pod nim kierowcę taksówki. Podczas rozprawy argumentowali, że ich celem nie było zabójstwo, lecz przeszkodzenie manifestującym w tym miejscu górnikom. Mimo tłumaczenia sąd pierwszej instancji skazał ich za zabójstwo w zamiarze bezpośrednim. W celu uzasadnienia wyroku zastosowano tę samą metodę dowodowego ustalenia zamiaru co w sprawie *R. v. Moloney*. Pierwsze rozstrzygnięcie miało dotyczyć odpowiedzi na pytanie, czy śmierć lub poważne naruszenie narządu ciała byłby prawdopodobną i naturalną konsekwencją działania oskarżonych, drugie zaś – czy oskarżeni przewidzieli ten rezultat. W apelacji sędziowie Izby Lordów uchylili ten wyrok, stwierdzając, że brak zamiaru przesądza o zmianie kwalifikacji czynu z zabójstwa na nieumyślne spowodowanie śmierci. Krótko mówiąc, przewidywanie określonego skutku, a *de facto* jego brak, przesadził w ocenie sędziów o normatywnym przypisaniu sprawcom nieumyślności²⁷.

Podobna argumentacja została zastosowana przez Sąd Apelacyjny w wyroku w sprawie *R. v. Cunningham*²⁸. Oskarżona usunęła gazomierz w celu kradzieży znajdujących się w środku pieniędzy. Był on jednak połączony z instalacją przesyłową sąsiedniego domu, a jego usunięcie spowodowało wyciek substancji i zatrucie jego właścicielki. Sprawę komplikował dodatkowo fakt, że ofiara była niedoszłą teściową oskarżonej. Sąd pierwszej instancji skazał sprawczynię na podstawie art. 23 ustawy przestępstwa przeciwko osobie (ang. *The Offences against the Person Act, 1861*) za bezprawne (ang. *unlawfully*) złośliwe (ang. *maliciously*) podanie truciźny (lub innej szkodliwej substancji) w celu spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (ang. *maliciously administering poison, as to endanger life or inflict grievous bodily harm*)²⁹. Sąd Apelacyjny (ang. *Court of Appeal*) zmienił jednak wyrok, uznając, że brak jest w tym wypadku zamiaru złośliwego wyrządzenia krzywdy. Niewątpliwie jednak zachowanie jej było lekkomyślne, nie przewidziała bowiem (choć powinna), że usunięcie gazomierza może spowodować realne zagrożenie dla życia i zdrowia innych osób.

²⁷ Zob. *R. v. Hancock and Shankland* (1986) 1 All E.R. 641.

²⁸ Ten typ nastawienia psychicznego sprawcy bywa nawet określany mianem „lekkomyślności Cunningham” (ang. *Cunningham Recklessness*). Zob. *R. v. Cunningham* (1957) 2 All E.R.412.

²⁹ Zob. 1861 c. 100 (Regnal 24 and 25 Vict) <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/24-25/100/contents>

Drugi typ lekkomyślności, nazywany z kolei lekkomyślnością obiektywną (ang. *objectives recklessness*), ma miejsce wtedy, gdy sprawca nie dostrzegał ryzyka w swoim zachowaniu, choć jego istnienie byłoby oczywiste dla każdego rozsądnego człowieka.

Dobrze obrazuje to wyrok w sprawie *R. v. Moloney*³⁰. Dotyczył on dwóch mężczyzn, których poza więzią powinowactwa łączyła również bliska relacja emocjonalna. Otóż podczas wspólnego świętowania rubinowej rocznicy ślubu dziadków oskarżonego (ang. *defendant's grandparents' ruby wedding anniversary*), suto *nota bene* zaprawianej alkoholem, ojczym i pasierb zorganizowali osobliwy konkurs. Jego celem było rozstrzygnięcie, który z nich pierwszy załaduje strzelbę. Zwycięzcą okazał się ten drugi, który następnie został nakłoniony przez swego kompana do szybkiego oddania strzału. W jego następstwie ojczym został śmiertelnie raniony. Podczas rozprawy pogrążony w rozpacz Moloney tłumaczył, że nie miał zamiaru go zabić, był jednak pod znacznym wpływem alkoholu i nie zdawał sobie sprawy z tego, co czyni. Słyszając tę argumentację oraz dokonując jej oceny prawnej, sędziowie Izby Lordów uznali za zasadne rezygnację z analizy stosowanej w sprawie *Hyam v. DPP*, której celem było ustalenie, czy skutek, który nastąpił, „był wysoce prawdopodobny”. W tym wypadku w celu zrekonstruowania świadomości sprawcy zdecydowano się zastosować dwuetapowy test. Pierwszy z nich miał udzielić odpowiedzi na pytanie, czy rezultat był konsekwencją dobrowolnego działania oskarżonego, drugi zaś – czy przywidywał on wystąpienie takiego skutku. Z uwagi na fakt, że odpowiedź na drugie pytanie była przecząca, sprawcę uznano za winnego nieumyślnego spowodowania śmierci³¹.

Analogiczna interpretacja stanu faktycznego miała także miejsce w sprawie *R. v. Caldwell*³². Oskarżony wykonywał prace zlecone dla właściciela dużego hotelu. Nieuwzruszony ich jakością zleceniodawca zakwestionował wysokość wynagrodzenia i niektóre wydatki poniesione w związku z pracami porządkowymi. To z kolei doprowadziło do konfliktu między dwoma mężczyznami. Zirykowany istniejącym stanem rzeczy pracownik upił się i z zemsty podpalił hotel. Pożar został szybko zauważony i ugaszony. Dzięki temu żaden z dziewięciorga gości nie został ranny. Podpalacza oskarżono o dwa typy czynów z art. 1 (1) i 2 (2) ustawy o celowych uszkodzeniach mienia (ang. *Criminal Damage Act 1971*),

³⁰ Zob. *R. v. Moloney* (1985) 111 All E.R. 111025.

³¹ Dopełniając prezentowane stanowisko, należy stwierdzić, że w opinii Lorda Bridge'a złota reguła (ang. *golden rule*) rekonstruowania nastawienia psychicznego sprawcy do czynu powinna polegać na tym, że sędzia zawodowy unika wszelkich sugestii i parafraz dotyczących rozumienia intencji sprawcy. Ostateczne rozstrzygnięcie w tej materii pozostawia bowiem swobodnemu osądowi ławy przysięgłych. Zob. szerzej *R. v. Moloney* [1985] AC 905 House of Lords.

³² Zob. *R. v. Caldwell* [1981] 1 All ER 961.

tj. zamierzonego lub lekkomyślnego niszczenia cudzego mienia oraz niszczenia cudzego mienia w zamiarze pozbawienia życia innej osoby. Sprawca przyznał się do pierwszego zarzutu, stanowczo jednak protestował przeciwko drugiemu z nich. Twierdził, że znajdował się pod tak silnym wpływem alkoholu, że myśl, jakoby działał na szkodę gości hotelowych, zupełnie nie była przez niego brana pod uwagę. Sąd pierwszej instancji uznał, że dobrowolne wprowadzenie się w stan nietrzeźwości nie może stanowić przesłanki łagodzącej przy dokonywaniu subsumcji i skazał oskarżonego także na podstawie kwestionowanego artykułu. Sąd Apelacyjny uznał jednak, że znamiona zamiaru wyrządzenia szkody innej osobie nie zostawały wypełnione, chociażby ze względu na ową znaczną ilość alkoholu wypitego przez sprawcę, który będąc pod jego wpływem nie działał racjonalnie. Innymi słowy, stan odurzenia został w tym wypadku uznany za okoliczność wyłączającą premedytację.

Do takiej samej kategorii czynu zaliczono zachowanie 14-letniej, lekko opóźnionej intelektualnie dziewczynki, która rozpałała ogień w szopie. Następnie dołała doń białego spirytusu, czym spowodowała rozprzestrzenienie się pożaru oraz zagrożenie dla życia i mienia. Przewodniczący składu orzekającego Izby Lordów, sędzia Lord Diplock, uznał, że zachodzi analogiczny typ lekkomyślności, jak w sprawie *R. v. Caldwell*. Mimo że ryzyko spowodowania katastrofy było w tym wypadku oczywiste dla każdego rozsądnego człowieka, to jednak oskarżona, z uwagi na swoje ograniczenia umysłowe, nie była w stanie go dostrzec³³.

Za należący do tej samej kategorii uznany jest też pogląd wyeksponowany w wyroku w sprawie *R. v. Lawrence*³⁴. Dotyczył on młodego mężczyzny, który jadąc po zmroku na motocyklu zabił pieszego. Sądy kolejnych instancji skazywały go na podstawie art. 1 ustawy o ruchu drogowym (ang. *Road Traffic Act, 1972*), czyli o spowodowanie śmierci innej osoby w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego. Wyroki te nie zadowolili jednak sędziów Izby Lordów, którzy w celu bezspornego udowodnienia znamion *mens rea* w sprawach dotyczących wypadków komunikacyjnych nie tylko sformułowali definicję lekkomyślności, lecz także opracowali algorytm oceny ryzyka wystąpienia wypadku drogowego, potocznie określanym mianem kryterium zwykłego, roztropnego kierowcy (ang. *standard of the ordinary prudent motorist*).

³³ Zob. wyrok w sprawie *Elliot v. C. (A. Minor)* (1983) 2 All E.R. 1005. Warto przy tym podkreślić, że w Irlandii wiek odpowiedzialności karnej nieletnich (ang. *age of criminal responsibility*) jest dużo niższy niż w Polsce. I tak w przypadku najcięższych przestępstw pociągnięte do odpowiedzialności karnej mogą być osoby, które ukończyły 10. rok życia, w pozostałych zaś sprawach 12. rok życia. Zob. art. 52 (1) *Children Act, 2001*, Number 24 of 2001.

³⁴ Zob. *R. v. Lawrence* (1981) 1 All E.R.974.

Termin lekkomyślności zdefiniowali jako „stan umysłu odmienny od sprecyzowanego zamiaru i wykraczający poza zwykłą nieuwagę (...) skutkujący działaniem mogącym wywołać negatywne konsekwencje, które w konkretnych okolicznościach zwróciłyby uwagę zwykłej, rozważnej osoby”³⁵. Z kolei algorytm sprowadzał się do konieczności rozstrzygnięcia przez ławę przysięgłych dwóch kwestii:

Czy oskarżony faktycznie prowadził samochód w sposób stwarzający oczywiste i poważne (ang. *obvious and serious*) zagrożenie dla mienia, zdrowia lub życia uczestników ruchu?

Czy oskarżony zastanawiał się nad możliwością wystąpienia takiego zagrożenia lub też po stwierdzeniu jego istnienia trwał w nieuzasadnionym przekonaniu, że uda mu się go uniknąć?

Odpowiedź twierdząca na oba pytania upoważniałaby do stwierdzenia, że oskarżony postąpił lekkomyślnie w sposób subiektywny. Odpowiedź przecząca na pytanie drugie miała przesądzić o zakwalifikowaniu zachowania jako lekkomyślnego w sposób obiektywny. Tak też zostało zakwalifikowane zachowanie tego sprawcy, którego uznano za winnego nieumyślnego spowodowania śmierci. Najistotniejszą przesłanką takiej subsumpcji miało stanowić wyludnienie ulic, które miało ugruntować sprawcę w nieuzasadnionym przekonaniu, że jego brawurowa jazda nie stanowi zagrożenia dla innych ludzi.

Trzecim, a zarazem najłagodniej penalizowanym typem *mens rea* czynu zabronionego w prawie irlandzkim, jest niedbalstwo (ang. *negligence*). Ocena normatywna zachowania sprawcy jest w tym wypadku identyczna jak w Polsce i sprowadza się do tego, że o ile winę umyślną w postaci zamiaru (bezpośredniego lub ewentualnego) czy też nieumyślną w formie lekkomyślności (w przypadku Irlandii jedynie subiektywnej – *przyp. IJP*) łączy świadomość sprawcy, że jego czyn może wywołać skutki przestępne, o tyle w wypadku niedbalstwa brak jest świadomości i woli do ich wywołania. Zarówno w doktrynie polskiej, jak i irlandzkiej dominuje pogląd, że u sprawcy zachowującego się niedbale wadliwie przebiega sam proces psychiczny. Dopuszcza się on bowiem niezamierzonego czynu zabronionego, gdyż wbrew ciężącej na nim powinności nie dokłada należytej staranności przy realizowaniu określonej czynności i nie przewiduje, że jego zachowanie wypełnia dyspozycję regulacji karnoprawnych. Z uwagi na fakt, że w irlandzkim prawie karnym jedyną znaną formą przestępstwa popełnionego z zaniechania jest jego materialna odmiana, a warunkiem *sine qua non* do przypisania skutku przestępnego jest to, by jego sprawca był zarazem gwarantem nienastąpienia skutku, analogiczne zasady dotyczą także czynów popełnionych z zaniechania. Wyrażając rzecz jeszcze

³⁵ Cyt. za: *ibidem*.

ogólniej i krócej, można w pewnym uproszczeniu stwierdzić, że niedbalstwo jako *mens rea* zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca nie dopełnił spoczywającego na nim obowiązku lub działał w sposób sprzeczny z zasadami wynikającymi z konkretnych regulacji normatywnych.

Sytuację tę dobrze obrazuje wyrok w sprawie *People Attorney General v. Dunleavy*³⁶. Oskarżonym był kierowca taksówki, który jadąc swym nieoświetlonym samochodem po niewłaściwej stronie jezdni, śmiertelnie potrafił rowerzystę. Sąd pierwszej instancji skazał go za nieumyślne spowodowanie śmierci, jednak sąd apelacyjny uchylił wyrok, stwierdzając w uzasadnieniu, że dla tak surowej kwalifikacji prawnej czynu konieczne byłoby dopuszczenie się przez oskarżonego rażącego niedbalstwa w ruchu ulicznym. Na gruncie regulacji drogowych odnosić się ono miało do zachowania „nierozzerwalnie związanego ze stopniem ryzyka lub prawdopodobieństwem wystąpienia poważnych obrażeń ciała”³⁷. W tym wypadku zaś takich uchybień nie stwierdzono i dlatego sprawca został ostatecznie skazany za znacznie łagodniej penalizowaną niebezpieczną jazdę powodującą śmierć (ang. *causing death by dangerous driving*)³⁸.

Jako przykład warto również przytoczyć wyrok w sprawie *DPP v. Cullagh*.³⁹ Dotyczył on właściciela wesołego miasteczka w Tipperary, skazanego za rażące niedbalstwo, w wyniku którego doszło do tragicznej śmierci 20-letniej kobiety. Sytuacja ta miała miejsce podczas przejażdżki na karuzeli łańcuchowej, w trakcie której jeden z foteli się odłączył, a ofiara spadła z ogromnej wysokości i zginęła na miejscu. Jak się okazało w trakcie śledztwa mężczyzna zakupił karuzelę po trzech latach jej używania na otwartej przestrzeni i choć o tym, że rdza spowodowała korozję łańcucha przymocowanego do krzesła, na którym siedziała ofiara, dowiedział się dopiero po jej śmierci, to jednak już w momencie zakupu sprzętu był świadomy jego złego stanu.

Zagadnieniem wymagającym odrębnego potraktowania są wchodzące w skład *mens rea* dwa inne, niemające bezpośrednich odpowiedników w prawie polskim,

³⁶ Zob. *People Attorney General v. Dunleavy* (1948) I.R. 95.

³⁷ Cyt. za: *Ibidem*.

³⁸ Zob. Section 53 (1) *Road Traffic Act*, 1961 Number 24 of 1961. Por. też *Road Traffic Act*, 1988, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/52/part/1/crossheading/driving-offences>. Warto w tym miejscu wspomnieć, że taką subsumpcję stosuje się wobec większości śmiertelnych wypadków drogowych, będących konsekwencją niebezpiecznej lub agresywnej jazdy. Zob. *The Law Reform Commission's Consultation Paper on Involuntary Manslaughter*, 3.04.2007, <http://www.lawreform.ie/2007/consultation-paper-on-involuntary-manslaughter.216.html> (dostęp: 01.11.2018 r.).

³⁹ Zob. *The People (DPP) v. Cullagh* (1998).

stany psychiczne⁴⁰. Jest to wiedza (ang. *knowledge*) lub wiara (ang. *belief*). Pierwszy z nich odnosi się do świadomości o pewnych faktach lub okolicznościach i jest definiowany przez doktrynę jako „faktyczne przeświadczenie o istnieniu określonego stanu rzeczy” (ang. *a positive belief that a state of affairs exists*). Drugi z kolei może, choć nie musi, stanowić alternatywę dla wiedzy i ma miejsce wtedy, gdy oskarżony, mimo braku racjonalnych przesłanek, wierzy w istnienie danych okoliczności” (ang. *belief (...) that the circumstance is present.*)⁴¹. Pojęcia te zazwyczaj mają charakter bliskich synonimów, a główna różnica między nimi sprowadza się do tego, że o ile wiara może opierać się na mylnych założeniach, a tym samym mieć charakter wadliwy (ang. *incorrect*), o tyle trudno jest mówić o błędzie poznawczym w przypadku wiedzy⁴². Innymi słowy, w przypadku niektórych czynów należy dowieść, że oskarżony „(...) był świadomy istnienia określonych okoliczności lub wierzył, że one istnieją” (ang. *was aware of such circumstances or hopes that they exist*)⁴³. Wypełnił zatem znamiona czynu zabronionego, wiedząc lub przypuszczając o istnieniu pewnego stanu rzeczy⁴⁴.

Na przykładzie analizy irlandzkich aktów normatywnych, utrwalonej linii orzecznictwa oraz praktycznych doświadczeń organów ścigania można wskazać, że te dwa typy *mens rea* dotyczą w przeważającej większości takich czynów zabronionych, jak: umyślne paserstwo, używanie fałszywych dokumentów, pranie pieniędzy czy też wprowadzenie do obiegu ich fałszyfikatów, handel ludźmi w celu eksploatacji seksualnej lub zarobkowej, przyjmowanie przez instytucje finansowe

⁴⁰ Na marginesie warto wspomnieć, że w polskiej doktrynie prawa karnego istnieje koncepcja „przestępstw popełnianych ze szczególną świadomością, z wiedzą o pewnym zaistniałym albo niezastniałym stanie rzeczywistości”. Wśród nich wymienia się zazwyczaj bezpośrednie narażenie na zarażenie – art. 161 § 1 i 2 k.k. czy też zawiadomienie o niepopelnionym przestępstwie – art. 238. Cyt. za: M. Nawrocki, *Przestępstwa kierunkowe a zamiar niby-ewentualny*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 5, s. 43.

⁴¹ Zob. szerzej: S. Schute, A. Simester (ed.), *Knowledge and Belief in the Criminal Law*, Oxford 2010, s. 44.

⁴² Inną dość istotną kwestią stanowiącą o różnicach pomiędzy jednym a drugim nastawieniem psychicznym jest fakt, że „przestępna” wiara (ang. *belief*) występuje w jednej odmianie, z kolei poziom pewności, a zarazem sprawdzalności wiedzy (ang. *knowledge*) może mieć charakter trojaki, tj. 1) wiedzy bezpośredniej (ang. *actual knowledge*) rozumianej jako precyzyjne uświadomienie sobie określonych faktów lub okoliczności; 2) wiedzy dorozumianej (ang. *constructive knowledge*) sprowadzającej się do posiadania informacji o pewnych faktach lub okolicznościach, uzyskanych w drodze dedukcji, czy nieskomplikowanych dociekań; 3) wiedzy przypisanej (ang. *imputed knowledge*), do posiadania której oskarżony jest zobowiązany z racji wykonywania określonego zawodu, istnienia relacji osobistych lub odpowiedzialności za osobę, nad którą sprawuje kontrolę. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 48-51. Precyzyjny opis charakteryzowanych odmian *mens rea* znajduje się w omawianym niżej wyroku Sądu Najwyższego w sprawie *Hanlon v. Fleming* [1981] IR 489.

⁴³ Cyt. za: *Ibidem*, s. 53.I.

⁴⁴ Zob. S. E. Queen, *Criminal Law in Ireland*, Dublin 2009, s. 363 i n.

depozytów i aportów mimo grożącej upadłości, jak też podróż w samochodzie zabranym bez zgody właściciela⁴⁵.

Istota tego rodzaju czynów karalnych może też sprowadzać się do tzw. umyślnej ślepoty (ang. *willful blindness*) polegającej na celowym unikaniu przez sprawcę zrozumienia okoliczności, które mogłyby potwierdzić istnienie danego faktu, niebudzącego w zasadzie wątpliwości u rozsądnego człowieka. Dobrze obrazuje to przytaczany w anglosaskiej doktrynie przykład, w myśl którego posiadacz srebrnego świecznika, który pragnie go sprzedać, może nie wiedzieć, czy jest on wykonany ze srebra pełnego (ang. *solid silver*), czy to po prostu platerowany przedmiot (ang. *plated article*). Jeśli jednak stara się uzyskać za niego wysoką należność, a nie zadaje sobie trudu, by odkryć, z czego został wykonany, przy jednoczesnym zapewnianiu kupującego o jego wysokiej wartości, to w wypadku udowodnienia, że to nieprawda, wypełnia znamiona przestępczej „wiedzy” lub „wiary”⁴⁶. Dowodowe ustalenie sprawstwa w tym wypadku polegać więc będzie na rozstrzygnięciu przez przysięgłych, czy „pozwany trwał w nieopartym na racjonalnych przesłankach przekonaniu”, „działał z lekkomyślnym lekceważeniem, czy jego oświadczenie było prawdziwe”, czy też „działał świadomie, by uniknąć poznania prawdy”.

Dobrze obrazuje to wyrok w sprawie *Hanlon v. Fleming*, w którym sędzia J. Henchy, poza szczegółową analizą różnic między wiarą a wiedzą, zwraca także uwagę na to, że nie każda osoba, która kupuje dane towary po wyjątkowo niskiej cenie od nieznanego sprzedawcy, może nie mieć świadomości, że pochodzą z kradzieży⁴⁷. Oczekuje się bowiem od nabywcy, że w niejasnych okolicznościach zachowa szczególną ostrożność wyrażającą się m.in. koniecznością zadania pytań o źródło pochodzenia towaru.

Podobna argumentacja została zastosowana przez Sąd Najwyższy w wyroku *R. v. Hall*⁴⁸. Mężczyzna został oskarżony o posiadanie rzeczy z kradzieży. W trakcie rozprawy zaprzeczył, jakoby miał wiedzę na temat rabunku, choć podejrzewał, że taka sytuacja mogła mieć miejsce. Decyzją sądu takie przypuszczenie zostało uznane za wystarczające do skazania go na podstawie art. 22(1) ustawy o kradzieży (ang. *Theft Act 1968*) za używanie skradzionych towarów.

⁴⁵ Por. *Chapter 4 and 5 Criminal Justice (Theft and Fraud Offences) Act 2001*, Number 50 of 2001; Section 31 Criminal Justice Act Number 15 of 1994; *The Law Reform Commission Report on the Law Relating to the Dishonesty*, LRC 43- 1992, http://www.lawreform.ie/_fileupload/Reports/rDishonesty.htm (dostęp: 1.11.2018 r.).

⁴⁶ Zob. szerzej R.M. Perkins, *Knowledge as Mens Rea Requirement*, „Hastings Law Journal”, Volume 29, Issue 5, s. 959.

⁴⁷ Zob. *Hanlon v. Fleming* [1981 IR 489].

⁴⁸ Zob. *R. v. Hall* [1985] 81 Cr App R 260.

IV. PODSUMOWANIE

Zarówno w Polsce, jak i w Irlandii o odpowiedzialności karnej decyduje współlistnienie dwóch elementów, tj. wypełnienie znamion czynu zabronionego określanego w systemie *common law* mianem *actus rea* oraz nastawienie mentalne sprawcy do popełnianego przezeń czynu. Znaczenie ma zatem nie tylko obiektywny element winy, w postaci dopuszczenia się zachowania zakazanego przez prawo, lecz także subiektywny, na który składa się wolitywny aspekt natury ludzkiej. Wspólną cechą bez wątpienia jest też fakt, że koincydencja tych dwóch elementów stanowi wyraz subiektywizacji odpowiedzialności karnej, a tym samym – szacunku dla autonomii i godności jednostki ludzkiej oraz ochrony przed nadmiernym oddziaływaniem przymusu państwowego.

Analiza funkcjonowania zasady *mens rea* w prawie irlandzkim prowadzi do następujących wniosków. Po pierwsze, posiada ona taki sam status normatywny jak polska strona podmiotowa czynu zabronionego. Po drugie, istniejące między nimi dystynkcje są niewielkie i dotyczą drobnych odmienności w kategoryzacji subiektywnych komponentów woli sprawcy. W irlandzkich przepisach prawnych ustawowe postaci *mens rea* przyjmują zatem dodatkowo postać: wiedzy (ang. *knowledge*), wiary (ang. *belief*), lekkomyślności subiektywnej (ang. *subjective recklessness*) i lekkomyślności obiektywnej (ang. *objective recklessness*). W Polsce z kolei szerszy jest wachlarz możliwych rodzajów i odmian zamiaru bezpośredniego, który obejmuje: zamiar bezpośredni nagły (łac. *dolus directus repentinus*), zamiar bezpośredni przemyślany (łac. *dolus directus praemeditatus*) oraz zamiar niby-ewentualny (łac. *dolus quasieventualis*). Truizmem jest stwierdzenie, że konsekwencje takiego podejścia widoczne są w krajowych konstrukcjach i rozwiązaniach ustawowych, a także znajdują odbicie w innych stanach faktycznych, a tym samym i orzecznictwie sądowym.

Ostatnią kwestią stanowiącą o podobieństwach systemowych w obu krajach jest niestety fakt, że ogólnikowość i niedookreśloność kodeksowych postaci strony podmiotowej i *mens rea* mogą zwiększać zakres sfery uznaniowości organów procesowych oraz stan niepewności prawnej.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Campell L., Kilcommmins S., O'Sullivan C., *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, Dublin 2010.
- Charleton P., McDermott P.A., Bolger M., *Criminal Law*, Dublin 1999.
- Coffey G., *Comment Codifying the Meaning of „Intention” in the Criminal Law*, „The Journal of Criminal Law” (2009) 73 ICL 394.
- Daszkiewicz K., *Zamiar nagły (dolus repentinus) w polskim prawie karnym*, „Palestra” 1968, nr 12/4 (124).

- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2018.
- Hanly C., *An Introduction to Irish Criminal Law*, Dublin 2014.
- Jankowska-Prochot I., *Współczesna konwergencja karnoprawna w zakresie przestępczości przeciwko wiarygodności dokumentów na przykładzie Irlandii i Wielkiej Brytanii*, Częstochowa 2017.
- Jankowska-Prochot I., *Definicja przestępstwa i jego klasyfikacja w polskim oraz irlandzkim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 10.
- Nawrocki M., *Przestępstwa kierunkowe a zamiar niby-ewentualny*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 5.
- Perkins M., *Knowledge as Mens Rea Requirement*, *Hastings Law Journal*, Volume 29, Issue 5.
- Prendergoast D., *The Constitutionality of Strict Liability in Criminal Law*, *Dublin University Law Journal* 2011.
- Queen S.E., *Criminal Law in Ireland*, Dublin 2009.
- Schute S., Simester A., (ed.), *Knowledge and Belief in the Criminal Law*, Oxford 2010.
- The People (AG) v. Quinlon*, [w:] R. Pierre, *Road Traffic Law in the Republic of Ireland*, Dublin 1989.

Akty prawne i raporty Komisji Reform Prawa

- The Offences against the Person Act 1861* c. 100 (Regnal 24 and 25 Vict.).
- The Criminal Justice Act 1964*, Number 5 of 1964.
- The Criminal Damage Act, 1971* c. 48.
- Road Traffic Act 1961*, Number 24 of 1961.
- The Road Traffic Act 1972* c. 20.
- Criminal Justice Act* Number 15 of 1994.
- The Children Act 2001* Number 24 of 2001.
- The Criminal Justice (Theft and Fraud Offences) Act 2001* Number 50 of 2001.
- Law Reform Commission, *Consultation Paper on Homicide: The Mental Element in Murder*, (LRC-CP 17-2001).
- The Law Reform Commission's Consultation Paper on Involuntary Manslaughter*, Law Commission Consultation Paper Number 135.
- The Law Reform Commission *Report on the Law Relating do the Dishonesty*, LRC 43- 1992.
- The Road Traffic Act, 1972*.

Orzecznictwo

- Rylands v. Fletcher* (1868) LR 3 HL 330
- People Attorney General v. Dunleavy* (1948) I.R. 95
- R. v. Cunningham* (1957) 2 All E.R.412
- Hyam v. DPP* (1974) 2 All E.R.41
- DPP v. Murray* (SC 1977)
- R. v. City of Sault Ste Marie* [1978] 2 S.C. R 1229
- R. v. Caldwell* [1981] 1 All ER 961
- Hanlon v. Fleming* [1981 IR 489
- R. v. Lawrence* (1981) 1 All E.R.974
- Elliot v. C. (A. Minor)* (1983) 2 All E.R. 1005
- DPP Douglas and Hayes* (1985) I.L.R.M.25
- R v. Moloney* (1985) 111 All E.R 111025
- R v. Hall* [1985] 81 Cr App R 260
- R. v. Nedrick* (1986) 3 All E.R. 1
- R. v. Hancock and Shankland* (1986) 1 All E.R. 641
- DPP v. McBride* (1997) I.L.R.M.233
- The People (DPP) v. Cullagh* (1998)

T v. Woolin (1999) 1. A.C. 82

C.C. -v- Ireland & Ors [2005] IESC 48 (2005)

Clifford Clifford v. DPP (2008) IEHC 322

DPP v. Hull, unreported

Wyrok SA w Białymstoku z 6.12.2012 r., II Aka 210/12, Lex nr 1246605

Wyrok SA w Gdańsku z 18.4.2013 r., II Aka 92/13, Lex nr 1314694

Wyrok SA w Katowicach z 20.11.2015 r., II Aka 405/15, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach”, Biuletyn 2016, nr 2.

Mens Rea or the problems of the subject of tort in Irish criminal law

SUMMARY

The objective of this publication is to present the Irish penal institution of mens rea. The core part of the articles is devoted to a discussion on the legal nature of direct intent, oblique intent, subjective recklessness and objective recklessness, negligence, knowledge and belief. Additionally, the author analysed Irish and British court judgements and various situation models, perpetrators' will and intentions to commit a crime.

Key words: Mens rea, direct intention, oblique intent, carelessness, negligence